

Борис ГУЗЬ

Олекса Стороженко – сторінки біографії

Ім'я Олекси Петровича Стороженка з'явилося на українському літературному обрії під час національно-культурного пробудження на початку другої половини XIX століття, коли знову стало відроджуватись громадське і культурне життя українського народу. Наділений багатьма талантами, він був обдарованою творчою особистістю і створив свій

Олекса Петрович Стороженко

самобутній художній світ: писав українською і російською мовами, культивував майже всі різновиди тогочасних епічних творів, пробував сили й у драматургії та поезії, відтворюючи минуле і сучасне України. Його літературна спадщина добре вивчена літературознавцями, а більшість творів піддана всебічному і ґрунтовному аналізу.

А от біографія письменника, яка наводиться у багатьох публікаціях, є неповною, вона містить неясні моменти по ряду епізодів його життя, сумнівні твердження і навіть помилки. Поява помилок часто обумовлена хибним трактуванням відомих фактів та некритичним використанням відомостей, які спочатку подавалися окремими біографами лише як припущення, а в подальших публікаціях уже стали наводитись як доведені факти.

Документальних історичних джерел, які містять відомості про Олексу Стороженка та його рід, досить багато. Це, перш за все, багатотомний археографічний збірник «Стороженки. Фамільний архів», виданий у Києві в 1902–1908 рр., а також «Малоросійський родословник» В.Л. Модзалевського, «Формулярний список...», публікації в журналі «Київська старовина», дворянські родовідні книги та ін.

Наряду з відомими раніше документальними джерелами було вперше використано «Сенатские объявления о запрещенных на имения», які видавалися в Санкт-Петербурзі Правлячим сенатом. Це дозволило дослідити фінансові справи родини Стороженків, з якими були безпосередньо пов'язані окремі неясні епізоди біографії письменника.

Олекса Стороженко, попри всі його заслуги на літературній ниві, був звичайною людиною свого часу, офіцером імператорської армії, а потім високопоставленим чиновником, який послідовно проводив політику Російської імперії, тому немає сенсу шукати в його творчості якісь прогресивні ідеї чи роздуми про тяжке життя селян-кріпаків. Про щось подібне через своє високе становище він просто не міг писати. Але ж відомо, що письменник із захопленням сприйняв реформу 1861 р., яка звільнила селян від кріпацтва. Шкодував лише, що це сталося на схилі його життя, і він не побачить розквіту держави, у що щиро вірив.

Головним у його творчому спадку є те, що він відобразив українською мовою душу українців і їх прагнення та стремління до свободи, розглянувши цю тему в широкому історичному аспекті, хоча він цього і не усвідомлював. Незважаючи на не дуже широкий ідейний діапазон і певну суперечливість, творчість О.Стороженка рельєфно вирізняється в

українському літературному процесі середини XIX століття на зламі двох суспільно-історичних епох.

Коротка історія роду

Рід Стороженків є корінним українським козацько-старшинським родом. Своїм предком Стороженки називали Андрія Стороженка, старшого полковника Війська Запорозького (1610), але документальних свідчень про це немає. Рід дуже розгалужений, а тому варто зупинитися лише на прямих предках Олекси Стороженка.

Першим відомим предком був *Іван Стороженко*, виходець з Правобережної України (Канів або його околиці). На Лівобережжя він перебрався після угоди між Московським царством і Річчю Посполитою про припинення війни (Андрусівське сепаратне перемир'я 1667 р.), за якою Правобережжя залишалося у складі Польщі.

Оселився Іван Стороженко біля села Іржавець Ічнянської сотні Прилуцького полку, заснувавши там хутір. В 1670 і в 1681-1687 рр. був сотником Ічнянським, а в серпні 1687 р. гетьман Іван Мазепа призначив його полковником Прилуцьким.

Іван Стороженко,
полковник Прилуцький

За сімейними переказами дружиною Івана Стороженка була дочка гетьмана Богдана Хмельницького Марія, але підтвердуючі документи відсутні. Як писав В.Л. Модзалевський, Марія, можливо, походила з роду Хмельницьких, але, скоріше за все, приходилася гетьману падчеркою.

З Прилуцьким полком Іван Стороженко приймав участь у поході проти татар (1690), за військові успіхи отримав від гетьмана село Іржавець та водяний млин біля містечка Іваниці на річці Смош. Збільшував свої статки, скуповуючи землі та угіддя біля Ічні, Іржавця і в Прилуках.

Полковником Прилуцьким залишався до смерті, помер 15 лютого 1693 р.

Прапрадід письменника, *Андрій Іванович Стороженко*, ще при батьку проявив хист до військової справи. З 1700 по 1715 рр. був сотником Ічнянським, брав участь у Польському поході козацького війська (1704).

Суттєво збільшив статки, отримані від батька. Досяг він цього, частково скуповуючи дрібні земельні ділянки та угіддя у козаків Ічнянської сотні, а частково отримуючи нагороди за службу. За універсалами полковників Прилуцьких Дмитра Горленка, Івана Носа та Гната Галагана отримав ще й млин у селі Лучки (нині село Лучківка Ічнянського району) на річці Іченьці, землі біля Іржавця, добився звільнення від посполитих повинностей своїх підсусідків у Ічні. За універсалом гетьмана Івана Скоропадського отримав у власність села Томашівку та Ступаківку. Помер у 1715 р.

Григорій Стороженко,
сотник Ічнянський

Прадід письменника, *Григорій Андрійович Стороженко*, був чи не найбільш відомою особою з цієї гілки роду. Службу у Війську Запорозькому почав після битви під Полтавою (1709) ще при батьку, тривалий час був сотником Ічнянським (1715-1741). Приймав участь у Царицинському (1717) та в Персидському (1722) походах російської армії.

У Персидському поході російське командування полишило українських козаків напризволяще на території нинішнього Азербайджану. Не було ні провізії, ні речового забезпечення, а тут ще козаків вразила епідемія холери. Григорія Стороженка тоді послали з-під Дербента від Малоросійського корпусу просити допомоги у імператора Петра I. Але допомога забарилася, з 7000 козаків, які вийшли в похід, додому повернулися 646 чоловік,

висохлих і змучених.

Після обрання гетьманом Данила Апостола (1727) неодноразово їздив до імператора

Петра II, виконуючи різні доручення. В 1735-1737 рр. проживав у Москві, працював у Комісії для перекладу і укладання зводу законодавчих актів, займався розмежуванням земель. Приймав участь у Хотинському поході російської армії.

Примножував статки роду, скуповуючи у Прилуцькому полку землі, сіножаті, гаї та млини. З 1715 по 1742 рр. ним було укладено десятки купчих на придбання маєтностей. Був бунчуковим товаришем, помер у 1745 р.

Дід письменника, *Данило Григорович Стороженко*, був сотником Іваницьким (1764–1770), бунчуковий товариш, у відставці з 1772 р. Народився він у другому шлюбі батька. Володів маєтком у Лисогорах Іваницької сотні. В 1762 р. відзначився своїм наїздом на приїжджий двір монастирищанського сотника Івана Романовича у селі Ступаківці Іваницької сотні. Жорстко поводився з дружиною Катериною Федорівною, уродженою Лисенко, дочкою генерального судді. Її за рішенням Малоросійської колегії навіть забирали з його дому до матері.

В останні роки життя затіяв судову тяжбу з родичами за спадок, що потім негативно відбилось на його синах та онуках. Помер 1773 або 1783 р., перша дата більш вірогідна.

З Данила Стороженка і почалося збідніння представників роду, оскільки набуті предками значні маєтності стали подрібнюватися, бо сім'ї спадкоємців були багатодітними.

Батько письменника, *Петро Данилович Стороженко*, народився близько 1765 р. Був записаний у 1779 р. вахмістром у Софійський карабінерний полк. З 14-ти років служив регістратором у штабі графа П.О. Румянцева-Задунайського, в 1785 р. отримав чин поручика. Був у походах 1787 і 1788 р. в Польщу і в Молдавію при взятті Хотина. Служив також у Малоросійському гренадерському полку. В кінці 1796 р. був звільнений від служби в чині поручика через запізнення на чотири місяці в Софійський полк, проживав у Лисогорах.

Родовий герб Стороженків

У 1784 р. Стороженки подали документи до комісії Чернігівських дворянських депутатських зборів по розборі дворянства. Нобілітаційна комісія Чернігівського намісництва погодилася з поданням, і рід Стороженків був внесений в І частину дворянської книги (Дворянство пожалуване і дворянство до 100 років), був там і Петро Стороженко. Частина представників роду подавала клопотання про дворянство у 1792 р., посилаючись на вже прийняте рішення комісії. Стороженки стали

потомственими дворянами, отримавши всі права та пільги, встановлені Катериною II у Жалуваній грамоті дворянству 1785 р.

Дитячі роки та навчання

Олекса Петрович Стороженко народився 12 (24) листопада 1806 р. в Лисогорах Борзнянського повіту Чернігівської губернії (нині Ічнянський район Чернігівської області). Мав він старшого на рік брата Миколу та сестер Ганну і Катерину.

Мати Олекси, Варвара Миколаївна, була дочкою князя Миколи (Ніколоза) Георгійовича Мухелова, сина грузинського князя Георгія Христофоровича (Бизиневича) Мухелова (Мухелішвілі), який прибув у Росію в 1724 р. разом з відстороненим від влади картлійським царем Вахтангом VI. Входив він до свити князя Симона Багратіоні, брата царя.

Дід Олекси по матері перебував на військовій службі, був квартирмістером полку, вийшов у відставку в чині капітана. Далі служив засідателем у I-му департаменті Верхнього земського суду та капітан-справником (головою) Нижнього земського суду Катеринославського намісництва (1788-1795).

Прадід Олекси, князь Георгій Мухелов (нар. 1707 або 1709 р.), капітан Грузинського гусарського полку, отримав разом із сином 35 дворів у містечку Великих Будищах, де й оселився по закінченні військової служби. З 1775 по 1784 рр. Великі Будища входили до

складу Новоросійської губернії. Мав він за дружину дочку Івана Дорошенка, сотника Сосницького, тож Олексі від матері дісталася одна четверта частина грузинської крові.

Перші дитячі роки Олексі пройшли в Лисогорах, був там дерев'яний поміщицький дім на 14 кімнат під солом'яним дахом, а біля дому сад з проточним ставком, прикрашений липовими та березовими алеями, та невеликий гай з березами і столітніми дубами.

У Лисогорах Стороженки з дітьми прожили недовго. Дід Данило, затіявши судові справи по спадщині, так і не довів їх до кінця. Спадкоємницею маєностей стала його дружина Катерина Федорівна, але вона не мала документального підтвердження прав власності, програючи через це справи в судах, а в 1785 р. померла. Петру Стороженку і його старшому брату Павлу, який навчався в сухопутному кадетському корпусі, довго не могли призначити опікунів, а суди тривали, і коли брати досягли повноліття (21 рік), їхні маєності уже суттєво зменшилися.

Петро Стороженко, намагаючись поліпшити своє матеріальне становище, продовжував судову тяжбу 50-річної давнини з родичами за спадок діда, хоча всі терміни давно вже вийшли, а ще заборгував значні суми за кріпосними позиковими зобов'язаннями. В серпні 1809 р. на вимогу частини кредиторів його маєток у Лисогорах був описаний. Маєності оцінили в 35 992 руб., основну частину суми склала вартість земель, а можливий річний прибуток від маєтку склав 3 546 руб.

Тоді Петру Стороженку з сім'єю довелося покинути Лисогори, переїхавши в маєток князя М.Мухелова у містечку Великі Будища Зіньківського повіту Полтавської губернії, який дістався його синам по духовному заповіту діда. Був він управляючим маєтком та опікуном неповнолітніх синів. Судова система в ті часи працювала повільно, тому переїзд в іншу губернію дозволяв відтермінувати на певний час розгляд справ у судах.

Коли це відбулося, точно невідомо, але В.Л. Модзалевський в доповненнях до «Малоросійського родословника» вказує 1817 р. Можливо це дійсно так, оскільки справи про борги Петра Стороженка розглядалися в судах ще у 1828 р., і навіть на той час маєток у Лисогорах не був проданий.

Тож Олекса міг провести у Лисогорах перші 11 років життя. Мати Олексі на той час померла, а у Великих Будищах пройшли його останні дитячі роки. Мали там Стороженки дерев'яний дім, 700 десятин землі і 284 десятини лісу та 137 душ селян-кріпаків.

Олекса з братом отримали домашню освіту, а 1821 р. батько віддав синів до приватного пансіону Робуша в Харкові. Власник благородного пансіону для хлопчиків Михайло Кузьмович Робуш являвся професором Харківського університету, де викладав військову справу, але був більш відомий своєю педагогічною діяльністю. Його пансіон мав права гімназії і репутацію кращого тоді у місті навчального закладу. В пансіоні дітей навчали сам професор М.Робуш, який викладав математику, та ад'юнкти Харківського університету.

В організаційно-методичному плані пансіон, як і всі повітові, парафіяльні училища та приватні школи Харківської губернії, підпорядковувався Слобідсько-Українській гімназії, що мало забезпечувати поетапність підготовки учнів до навчання в Харківському університеті. Сама ж гімназія була переповненою і дуже корумпованою установою з слабким рівнем підготовки та дисципліни. Печатка гімназії стояла на атестаті, виданому Олексі Стороженку, тому дехто й пише, що він її закінчував.

Пансіон брати закінчили в 1823 р. У атестаті Олексі вказано, що він вивчав російську, латинську, французьку, німецьку мови, російську словесність, загальну та російську історію, географію, закон божий, природознавство, фізику, математику і виявив «чудові», «хороші», «неабиякі» і «достатні» успіхи. В пансіоні викладалося і малювання, в якому успіхи були «чудовими».

Утримання дітей у пансіоні потребувало значних коштів, тому Петру Стороженку знову довелося залазити в борги вже на Полтавщині, хоча він і забезпечив своїм синам достойну середню освіту.

Роки військової служби

На військовій службі синів після закінчення пансіону на поліг батько, фінансовий стан справ якого був плачевним. Родина Стороженків переїхала в інший маєток князя М.Мусхелова – село Жемчужне Павлоградського повіту Катеринославської губернії. Цей маєток також успадкували Олекса і Микола по духовному заповіту діда. Село ще називалося Княже, Мусхелівка, а потім Стороженкове (нині Жемчужне Юр'ївського району Дніпропетровської області). Володіли вони і частиною Юр'ївки. Маєток у Великих Будищах залишався за Олексою та Миколою, принаймні, до 1828 р. Олекса і його брат були внесені в I частину дворянської родовідної книги Катеринославської губернії.

Причиною переїзду знову стали великі борги батька полтавським поміщикам: загальна сума за позиковими листами майору Потоцькому, княгині Шахматовій, спадкоємцям капітана Лати і штабс-капітану Святловському складала 25 735 руб. А по Чернігівській губернії в судах розглядалися позови ще 8-ми осіб на загальну суму 14 900 руб.

Вдавався він і до сумнівних оборудок з маєтностями: придбавши у поручика Афанасія Дорошенка за мирною угодою маєтки і селян у селах Савинці і Базилівка Конотопського повіту Полтавської губернії, продав їх по частинах сімом особам, не виконавши зобов'язань по мирній угоді, зокрема взятих на себе боргів. На ці маєтки потім була накладена заборона до вирішення позову.

В документах не вказується, куди саме він витратив такі значні кошти, лише в одній із позовних заяв написано: «... растроеное истаца Петра Стороженка через долги и расточение имения его превзошедшия ...». Можливо, відставний поручик дійсно виявився поганим господарем і жив не за статками, але, скоріше за все, то були картярські борги. Більшість його кредиторів були офіцерами, а в їхньому середовищі гра в карти на гроші була дуже популярною розвагою. Родові маєтки іноді програвалися за одну ніч. Як би там не було, але батько був банкрутом і фінансово підтримувати дорослих синів не міг.

А суди по стягненню боргів затяглися на двадцять років, оскільки з'явилися нові кредитори, тому маєтку в Лисогорах, так і не проданого з торгів, уже не вистачало на їх погашення, та ще й дім поміщика, оцінений разом з двором у 800 руб., згорів у 1828 р. Інших маєтків у Петра Стороженка не було, як би їх не шукали судові виконавці. Вдалося відшукати лише 18 селян-кріпаків чоловічої статі, яких він перевіз із Лисогор у Жемчужне.

Тому Олексі і його брату довелося йти на військову службу та пробивати дорогу в житті самостійно. Наприкінці 1824 р. вони записались однорічниками («вольнопределяющимися») в Ніжинський кінно-єгерський полк у чині унтер-офіцерів, оскільки мали середню освіту і були дворянами, а 21 травня 1825 р. стали юнкерами.

Микола Стороженко через три роки полишив військову службу, обравши цивільну кар'єру чиновника. Служив у Катеринославі канцеляристом при Дворянських депутатських зборах, пізніше отримав чин губернського секретаря. Опікувався і спільним з братом маєтком у Жемчужному, там народжувалися його діти.

Олекса ж продовжував служити в армії, в 1828 р. отримав перший обер-офіцерський чин прапорщика. У першій половині XIX століття офіцерська платня не покривала необхідних витрат. Офіцери, які не мали фінансової підтримки від своїх поміщицьких володінь, знаходилися в дуже принизливому стані: за новий мундир прапорщика та амуніцію по прибутті в полк треба було заплатити суму, яка перевищувала річний оклад. Доводилося просити платню наперед у командира полку чи брати гроші в борг у товаришів по службі.

Олекса писав у своєму проханні про зарахування в полк: «...для приличного содержания себя в кавалерии по роду службы имею достаточное состояние». Такі ж гарантії надав і його батько. Необхідних коштів у Олексі не було, але вихід знайшовся: у 1826 р. Олекса взяв позику на суму 12 000 рублів асигнаціями терміном на 12 років під заставу своєї частини маєтку в Жемчужному. Повернення позики потребувало щорічних виплат, що не завжди вдавалося. Довелося брати ще позики, а в 1840 р. на 600 десятин

придатних для обробітку земель в урочищі Водяна Балка біля Жемчужного була накладена заборона через несплату позик.

Служба в полку була напруженою і в мирний час: постійні навчання та маневри, щорічні стройові огляди, в тому числі й Імператорські. Полк постійно міняв свою дислокацію, зимові квартири знаходилися і в Україні, і в Росії. Так, з 1817 р. полк стояв у Лебедині Харківської губернії, а 1825 р. розміщувався в Обояні Курської губернії.

У складі 3-го резервного кавалерійського корпусу полк приймав участь у російсько-турецькій війні 1828-1829 рр. Найбільш значними епізодами бойового шляху полку стали битва біля Буланліка та облога фортеці Шумла в 1828 р. В травні 1829 р. під час однієї з вилазок противника з фортеці Журжа на лівому березі Дунаю прапорщик О.Стороженко отримав контузію. Мав він міцне здоров'я та неабияку силу, про що писав значно пізніше: «Не так давно еще и сгибал двугривенные, разгибал подковы и носил на гору 10 пудов». Тому здоров'я швидко відновив, але наслідки контузії далися взнаки через багато років.

Після повернення з походу продовжував службу в полку, 25 серпня 1831 г. був призначений ад'ютантом 2-ї бригади 1-ї Кінно-єгерської дивізії при генерал-майорі А.А. Гельді. Приймав участь у придушенні Польського повстання 1830-1831 рр., відзначився в бою з повстанським загоном Самуеля Ружицького та при його переслідуванні. Повстанці тоді відступили на територію Австро-Угорщини в Галичину, а прапорщик О.Стороженко отримав свою першу бойову нагороду.

В 1833 р. Ніжинський кінно-єгерський полк був розформований, Олексу Стороженка перевели у Новоросійський драгунський полк. 10 квітня 1834 р. він отримав чин поручика, а через рік був призначений ад'ютантом 2-ї бригади 1-ї драгунської дивізії. 1 листопада 1836 р. отримав чин штабс-капітана, а в липні 1838 р. – капітана.

Просувався по службі і в чинах досить швидко завдяки протекції. Посприятти племіннику в службі просив у генерал-поліцмейстера Царства Польського Андрія Яковича Стороженка дядько Олекси Павло Данилович. В листі від 16 липня 1833 р. він писав з Іржавця: «Да ради самого Бога и Спаса нашего и всех святых, а также и ради меня грешного примите под свое покровительство и доставте выгоднейшее место служения моему родному племяннику, а Вашему родственнику прапорщику Алексею Петровичу Стороженку, о котором, чтобы ни сказал в похвалу его, то все мало будет...».

В 1841 р. О.Стороженко був призначений старшим ад'ютантом штабу 3-го резервного кавалерійського корпусу, а в 1846 р. отримав штаб-офіцерський чин майора і був переведений на нестройову службу, залишаючись у списках резерву полку. Служив він обер-вагенмейстером корпусу, командував 10-ю фурштадтською бригадою. Була це військова обозна служба, поміж іншого обер-вагенмейстер відповідав за відбір та закупівлю коней для армійських потреб.

Основним місцем дислокації корпусу була Воронежська губернія, Новоросійський драгунський полк з 1833 до 1848 рр. стояв на зимових квартирах у містечках Єлець, Коротяк і Бірюч. На маневри та огляди корпус виїжджав в Україну, у Вознесенськ і Чугуїв. В 1848 р. зимові квартири знаходилися у Козельці Чернігівської губернії. О.Стороженко їздив по кінних заводах Росії і України, закупаючи коней, що дозволяло йому знайомитися з життям та побутом широких верств населення.

Брав участь у поході 1849 р. в Угорщину. Тоді 3-й резервний кавалерійський корпус ввійшов у Галичину (Королівство Галичини і Лодомерії у складі Австро-Угорщини) з території Царства Польського. Саме звідти наступали війська російського експедиційного корпусу під командуванням генерал-фельдмаршала графа І.Паскевича, намісника Царства Польського.

Метою введення військ у Галичину був захист населення краю від можливих нападів угорських повстанців. Полки корпусу несли охоронну службу в Тарнові, Перемишлі, Ряшеві, Сяніку, Щержеці, Стрії, а штаб Новоросійського драгунського полку знаходився в Самборі. Бойові дії відбувалися на території Угорщини і в Трансільванії, а на території Галичини боїв не було, через три місяці корпус повернувся в Росію.

У вересні 1850 р. імператор Микола I проводив огляд полкам 3-го резервного кавалерійського корпусу в Білій Церкві. За цей огляд майор О.Стороженко в числі інших отримав подяку імператора («Высочайшее благоволение») з занесенням у наказ. Це була вже друга подяка імператора, першу він отримав у 1838 р. Ця форма заохочення додавала штаб-офіцерам 1 рік до вислуги 25-ти років, необхідної для отримання ордена Св. Георгія за бездоганну службу.

З 13 березня 1851 р. О.Стороженко був призначений для особливих доручень до Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора, із зарахуванням по кавалерії.

За цим записом ховається одна особливість проходження офіцерами військової служби. Це була не відставка, а безстрокова відпустка, введена 1842 р. через надлишок офіцерів. При перебуванні в такій відпустці офіцер міг отримувати пенсію, або знаходитись на цивільній службі по військовому відомству, яка зараховувалася у загальну вислугу років. Передбачалася можливість повернення на дійсну службу, накладалися і певні зобов'язання, наприклад, прибуття в армію для навчальних зборів, чи з початком війни.

26 листопада 1855 р. О.Стороженко, вже перебуваючи на цивільній службі, отримав орден Св. Георгія IV ст. за 25 років бездоганної служби. В наказі про нагородження був відображений його подвійний статус – майор (надвірний радник). Цим орденом письменник дуже пишався, він завжди його носив на лацкані сюртука. Був О.Стороженко одним із останніх, хто отримав цей орден за вислугу років, оскільки згідно наказу від 15 травня 1855 р. за 25 років бездоганної служби стали нагороджувати орденом Св. Володимира 4-го ступеня з бантом.

Орден Святого Георгія IV ст.

Загальний список нагород Олексі Стороженка за роки військової служби досить вагомий, ордени: Св. Анни 3-го ст. (1831); Св. Володимира 4-го ст. (1837); Св. Станіслава 2-го ст. з короною (1842); Св. Анни 2-го ст. (1852). Були ще «Польський знак відзнаки за військову звитягу» 4-го ст. (1832), медалі «За турецьку війну» і «В пам'ять війни 1853–1856», а також «Відзнака бездоганної служби» за XV і XX років.

На цивільній службі

При київському генерал-губернаторі майор О.Стороженко служив чиновником для особливих доручень три роки. Служба передбачала виконання різного роду доручень, для виконання яких він їздив на Київщину, Волинь, Поділля, Полтавщину.

На цій службі О.Стороженко почав працювати слідчим, розплутуючи складні кримінальні справи. Однією з таких справ було вбивство селянина в Борщагівці біля Києва, випадковим свідком якого став імператор Микола I. За дорученням генерал-губернатора Дмитра Бібікова О.Стороженко успішно розплутав цю справу завдяки аналітичному мисленню та інтуїтивному використанню прийомів, які потім ввійшли в практику російської криміналістики.

У березні 1854 р., взявши відпустку на два місяці, поїхав у Санкт-Петербург, де домовився про майбутню чиновницьку службу, а потім з'їздив у Катеринославську губернію, провідавши у Жемчужному брата Миколу. З армії вийшов у відставку за станом здоров'я 24 травня 1854 р. з цивільним чином надвірного радника.

Міністром внутрішніх справ Росії з серпня 1852 р. став колишній начальник О.Стороженка по Києву Д.Г. Бібіков. Він і призначив відставного майора з 15 червня 1854 р. виконуючим обов'язки чиновника з особливих доручень VI класу. З тих пір і почалася державна цивільна служба надвірного радника О.Стороженка.

У столиці Олекса Петрович проживав по Кабінетській вулиці (нині вулиця Правди) в домі купця Лобова, була це Центральна частина Санкт-Петербурга. Завжди радів, коли приїжджали земляки, але у своїй квартирі часто був відсутній. Необтяжений родиною, він

постійно перебував у відрядженнях по службових справах, іноді покидаючи столицю на кілька місяців.

Першою його справою стало відрядження в Боровичський повіт Новгородської губернії для розслідування крадіжки з садиби поміщика Мусіна-Пушкіна 300 тис. рублів сріблом. Це розслідування він успішно провів за кілька днів, завершивши справу 25 липня 1854 р. та знайшовши всі вкрадені гроші.

Сучасники згадували, що О.Стороженко з захопленням відносився до своєї практики слідчого, він писав: «Раскрыть преступление доставляет мне величайшее наслаждение; этим я и бываю вполне вознагражден за свои труды».

Далі мали місце відрядження у кримінальних та інших справах у Рязань, Твер та Орловську губернію, з якими О.Стороженко успішно справився. У 1856 р. кілька місяців перебував у Саратові по справах ополчення, зібраного під час Кримської війни.

Всього у формулярному списку Олекси Петровича Стороженка з 1854 по 1865 рр. згадується до двох десятків справ, над якими йому довелося працювати. Географія його поїздок була дуже широкою, вказуються Вітебська, Нижегородська, Новгородська, Орловська, Рязанська, Саратовська, Таврійська, Тамбовська, Тверська губернії та місто Москва. В деяких губерніях О.Стороженко бував по кілька разів. Тривалість відряджень була різною – від одного тижня до чотирьох місяців. Виконував різного роду доручення, з яких лише частина відносилася до кримінальних розслідувань, були і службові розслідування, а також особливі та особливо секретні доручення. За цією назвою ховалися політичні, або політично вмотивовані справи.

За спогадами сучасників Олекса Петрович був доброю людиною, в ході розслідувань політичних справ він врятував багатьох безневинних. Спочатку він знайомився зі звинуваченими в невимушеній бесіді за обідом чи чаєм, дізнаючись про їхні справжні переконання, декому доводив помилковість поглядів, а формальний допит проводив тільки тим, хто твердо відстоював свою політичну позицію.

Просування по службі та в чинах було успішним, в 1857 р. О.Стороженко отримав чин колезького радника та був остаточно затверджений на посаді чиновника з особливих доручень VI класу при Міністрі внутрішніх справ, в 1860 р. став статським радником, а в 1861 р. – чиновником V класу. В 1863 р. отримав чин дійсного статського радника, що відповідало військовому чину генерал-майора.

У 1862 р. сталася у Олекси Петровича серйозна неприємність, пов'язана з маєтком в Жемчужному. По довіреностях, виданих ним та його братом Миколою, дружина брата Ганна Іванівна взяла в Харкові у поручика А.П. Хлопова в борг 10 000 руб. сріблом на один рік під заставу маєтку. Гроші не були повернуті вчасно, тож виник гучний скандал, бо ті кошти належали малолітнім дочкам Хлопова Софії та Надії, а батько був при них опікуном, сподіваючись отримати додатково 800 руб. за відсотками.

Цього разу судова система спрацювала достатньо оперативно, маєток з садибою був виставлений частково на публічні торги для задоволення позову, а решту земель мали передати селянам згідно реформи 1861 р.

Ганні Іванівні в той критичний момент вдалося якимось чином уникнути продажі маєтку, чим вона врятувала родину від розорення та ганьби. В знак подяки письменник присвятив Ганні Іванівні Стороженко своє оповідання «Прокіп Іванович» (1862).

З січня 1864 р. по травень 1865 р. перебував у відрядженні в місті Вільно (нині Вільнюс), підпорядковуючись генерал-губернатору Північно-Західного краю графу М.М. Муравйову, якого називали «вішалником». Муравйов завершив придушення Польського повстання 1863 р. на території краю і проводив жорстку політику русифікації у всіх сферах суспільного життя.

За дорученням генерал-губернатора О.Стороженко поїхав у Мінську губернію для розслідування діяльності мінського римсько-католицького єпископа Адама Войткевича, який користувався високим авторитетом у парафіян. Єпископ всіляко перешкоджав виконанню розпорядження Муравйова про закриття католицьких монастирів.

Підтвердження участі Войткевича в повстанні слідство не знайшло, але його звинуватили у співчутті повстанцям і вислали за межі краю.

Повернувшись з відрадження, О.Стороженко написав оповідання «Сон в Несвиже», в якому дещо тенденційно висвітлив історію та тодішній стан справ польської шляхти.

Наприкінці 1865 р. О.Стороженко знову був направлений у Вільно і перебував там уже на постійній основі, залишаючись чиновником Міністерства внутрішніх справ поза штатом. На посаді чиновника з особливих доручень він зблизився з М.Муравйовим, який йому цілковито довіряв і тримав біля себе.

Як писали сучасники, під час прийому відвідувачів вони зазвичай виходили удвох, а через можливий замах на життя Муравйова Олекса Петрович завжди брав із собою дерев'яну палицю зі схованою в ній шпагою. Був він вмілим фехтувальником, бо навчався цьому бойовому мистецтву з юних літ.

До повстання поляків у Литві та Білорусі письменник ставився різко негативно. У часописі «Вестник Западной России», переведеному Муравйовим з Києва до Вільно, друкувалися його твори, спрямовані проти будь-якого революційного руху.

Наступником Муравйова з квітня 1865 по жовтень 1866 р. став К.П. Кауфман, німецький барон за походженням, який продовжував започатковану попередником політику русифікації краю. Під його керівництвом О.Стороженко займався в Мінській губернії добровільно-примусовим наверненням католиків у православну віру, вишукуючи можливих противників серед ксьондзів із застосуванням свого слідчого досвіду. Православні парафії він створював і при новому генерал-губернаторі, яким став з жовтня 1866 р. граф Е.Т. Баранов.

О.Стороженко вважав, що втручаючись у церковні справи, він відновлює історичну справедливість стосовно православних, яких на протязі сотень років пригноблювали в Речі Посполитій.

Чиновницька діяльність О.Стороженка була відзначена державними нагородами, які доповнили його колекцію військових нагород, ордени: Св. Анни 2-го ст. з короною (1855); Св. Володимира 3 ст. (1864); Св. Станіслава 1-го ст. (1867).

На посаді генерал-губернатора Е.Баранов перебував недовго, а в березні 1868 р. на його місце був призначений генерал-ад'ютант О.Л. Потапов. Мав він зовсім інші погляди на ситуацію у Північно-Західному краї і хотів перейти від жорсткої політики попередників до діалогу та співробітництва з польською общиною. Першими його діями стали звільнення всіх чиновників, які були прихильниками політики М.Муравйова. В їх число потрапив і чиновник з особливих доручень О.Стороженко. 23 травня 1868 р. він був звільнений з Міністерства внутрішніх справ згідно власної заяви з пенсією 1500 руб. на рік.

На цьому державна чиновницька кар'єра дійсного статського радника Олекси Петровича Стороженка і завершилася.

Останні роки життя

Олекса Стороженко після виходу у відставку поселився на хуторі Тришин біля села з такою ж назвою недалеко від повітового містечка Брест-Литовськ Гродненської губернії (нині м. Брест, обласний центр, Білорусь).

Маєток і садиба в Україні у селі Жемчужне на Катеринославщині, крім незначної частини земель, на той час належали його брату Миколі, у якого було семеро дітей, тож повертатися Олексі Петровичу не було куди. Про своє нове місце проживання він потурбувався задалегідь.

Ще наприкінці 1867 р. О.Стороженко просив генерал-губернатора Е.Баранова виділити йому два фільварки у Слуцькому повіті Мінської губернії. Існувала тоді така форма винагороди для генералів і прирівняних до них чиновників (оренда), але Баранов відмовив.

В одному з формулярних списків вказано, що маєтки О.Стороженка в Тришині і Тюхиничах були «благоприобретенными», тобто придбаними. Але в іншому списку

«благоприобретенной» названа лише «казенная ферма Тюхеничи». Відома і дата придбання маєтку в Тюхеничах – 30 квітня 1868 р. Маєтки, які були конфісковані у поляків за участь у повстанні, продавалися російським поміщикам за пільговими цінами.

Фільварк Тришин-сад, скоріш за все, був виділений Олексі Стороженку генерал-губернатором. В листі до одеського видавця Василя Білого, з яким письменник переписувався в 1873-1874 рр. з приводу видання повісті «Марко Проклятий», він називає свою садибу «дачей», так ще з Петра I іменувалися надані владою володіння (від слова «давать»).

24 червня 1868 р. за рекомендацією генерал-губернатора О.Л. Потапова Олекса Стороженко був обраний предводителем дворянства Брестського повіту, а також став головою повітового з'їзду мирових суддів.

При О.Стороженку населення Брест-Литовська було дуже строкатим. Близько 70 відсотків складали євреї, які сповідували радикальний іудаїзм. Були у містечку будинки багатих євреїв, які займали провідні позиції у торгівлі, та середнього класу ремісників і дрібних торговців, але існували і квартали єврейської бідноти. Там, у напіврозвалених будинках на 3-4 кімнати, поділених на частини перегородками, мешкало, інколи, до 12 сімей за свідченнями одного з очевидців.

Досить численною була польська римсько-католицька община, поляки займали чиновницькі посади в органах влади, а в місті діяв кафедральний Хрестовоздвиженський костел. Духовним центром православного населення Брест-Литовська був Сімеоновський собор у російсько-візантійському стилі, збудований у 1865 р.

Тож предводителю повітового дворянства доводилося враховувати у своїй діяльності і етноконфесійний склад населення. Був ще Олекса Петрович членом Брестського православного братства, витрачаючи багато часу на облаштування в селах повіту бездомних священиків з родинами, які прибували у новостворені православні парафії.

Доводилося займатися і справами військової повинності, та й повітовий з'їзд мирових суддів не обходився без його участі при розгляді адміністративних справ.

Але, попри службові обов'язки, часу для особистого життя у нього залишалося більше, ніж на казенній службі. Став він заядликим мисливцем та рибалкою, плекав сад біля маєтку, посаджений попередніми власниками. В 1874 р. Північно-Західний край вразила посуха, дерева і трава в окрузі в кінці літа пожовкли, зеленів лише сад О.Стороженка у маєтку Тришин. Для поливу дерев щодня привозили за 1,5 версти 10 бочок води з водойми, оскільки води в колодязі вистачало лише на побутові потреби.

Олекса Петрович часто приймав участь у музикальних вечорах, які проводилися в домах дворян та чиновників Брест-Литовська. Найбільш популярними були вечори у домі артилерійського генерала барона Клейста. Його дружина чудово грала на фортепіано, а Олекса Петрович акомпанував їй на віолончелі.

Іноді музика поступалася місцем літературі, тоді Олекса Петрович виймав аркуші рукопису з кишені і читав вголос розділи із своєї повісті «Марко Проклятий» та інших творів. Був він і дотепним оповідачем, як згадували сучасники, аудиторією гарно сприймалися його усні розповіді про пережите.

У «Формулярному списку про службу Брестського повітового предводителя дворянства ...» є незрозумілий запис: «За женою же благоприобретенного, ни родового имени нет».

Відомо, що письменник не мав сім'ї і не залишив потомків. Похідне життя, служба в малопристосованих умовах і місцевостях, часті переведення військових частин з міста в місто та бойові дії не сприяли влаштуванню сімейного побуту і одруженню. Офіцери, які вирішили одружитися і обзавестись сім'єю, зазвичай мали піти у відставку, більшість випадків виходу у відставку «за домашніми обставинами» були пов'язані саме з укладенням шлюбу. Але переважна більшість офіцерів не були одружені, і залишалися холостяками до кінця життя, як і О.Стороженко.

На своє життя в Тришині Олекса Петрович скаржився В.Білому: «У Вас есть і кому за Вами і доглядіть і втішить, а я один як палець, та ще живу на дачі, неначе в монастирі, аже й пустельником мене прозвали». В іншому листі називав себе «бобылем».

Стосовно дружини могла бути просто помилка укладача формулярного списку, який бездумно скопіював запис із якогось зразка, бо в кінці списку вказано: «Холост».

В останні роки життя Олекса Петрович часто хворів, у нього розвинулася аневризма серця травматичного походження в результаті отриманої в 1829 р. контузії. Звертався за допомогою до лікарів навіть у Парижі, але допомогти вони нічим не змогли, лише порадили якось з цим жити.

В листах до В.Білого Олекса Петрович скаржився на набряки ніг, слабкість, схуднення, відсутність апетиту. Та ще сирий і холодний клімат Санкт-Петербурга погано на нього вплинув, розвинулося захворювання бронхів.

Письменника стала обтяжувати служба, мріяв він про спокій, поєднаний із заняттями літературою та малюванням. Але не судилося.

До смерті письменника спричинилася прикра пригода. Між маємком Тришин і містечком протікала річечка, що витікала з болота, через яку був перекинтий дерев'яний місток. В жовтні 1874 р. місток ремонтували, його права частина уже була перестеленою, але, повертаючись пізно ввечері додому, О.Стороженко ступив у темряві на ліву частину містка (за іншими даними випав з двоколки) і впав у холодну воду. Сильно застудившись та пошкодивши ногу, він зліг і вже більше не вставав. Помер письменник 6 (18) листопада 1874 р. Його поховали на цвинтарі села Тришин.

Про творчу діяльність письменника

В літературу Олекса Стороженко ввійшов романом «Братья-близнецы», а також опублікував «Рассказы из крестьянского быта малороссиян». Вийшли вони 1857 р. в російських часописах «Библиотека для чтения» і «Северная пчела».

Хоча роман був російськомовним, але у ньому, як пишуть, «нуртувала українська стихія». Тоді письменник назавжди обрав об'єкт своїх художніх інтересів, незалежно від мови творів.

Перші проби пера мали місце у О.Стороженка значно раніше. У Санкт-Петербурзі в 1834–1841 рр. видавався Енциклопедичний лексикон, або ж Лексикон Плюшара, то була перша російська універсальна енциклопедія. Її виписував і поручик О.Стороженко, ще в 1834 чи у 1835 рр. він надіслав до редакції Лексикону кілька невеличких статей, але вони десь загубилися.

Олекса Петрович збирав матеріали про історію України та побут її мешканців на протязі всього життя: і на військовій службі, починаючи з тих часів, коли служив юнкером у Ніжинському кінно-егерському полку, і пізніше, коли став чиновником. Зібрані матеріали, спогади очевидців, народні перекази та повір'я і були покладені в основу його творів.

Після виходу у Санкт-Петербурзі журналу «Основа», організатором якого був Василь Білозерський, письменник став публікуватися і українською мовою, якою досконало володів. З 1861 р. його твори друкуються в журналі «Основа» та окремими виданнями. А 1863 р. у Санкт-Петербурзі вийшли «Українські оповідання» в двох томах, які він написав ще в 1850-х роках.

На творчість письменника, безумовно, вплинув Микола Гоголь. Твори Олекси Стороженка перекликаються з романтичним сприйняттям світу у ранній творчості цього відомого українського письменника, хоча він і писав лише російською мовою.

Але, мабуть, недоречно говорити, що це сталося завдяки їхній зустрічі на Полтавщині влітку 1823 р., коли Олекса повернувся з Харкова після закінчення пансіону. Адже тоді Миколі Гоголю було 14 років, навчався він у Ніжинській гімназії вищих наук і лише мріяв про заняття літературною творчістю. Тож есе О.Стороженка «Воспоминание», написане як спогади про реальні події, було, в значній мірі, художнім твором, який став даниною пам'яті відомому земляку-літератору, що помер передчасно.

Пробував письменник свої сили і в драматургії, написавши п'єсу «Гаркуша» в трьох діях, писав і вірші.

Після опублікування «Українських оповідань» Олекса Стороженко більше не писав українською мовою. Серед причин такого рішення в листах до В.Білого, він називав наступне.

Перш за все, був він державним чиновником достатньо високого рангу, а тому звинувачення в «українському сепаратизмі», які висловив, зокрема і проти нього, М.Н. Катков, впливовий російський публіцист з реакційно-консервативними поглядами, на письменника, безумовно, подіяли. Олекса Петрович писав: «когда обрушился на нас Катон и благонамеренным нашим действиям придали самое безобразное значение сепаратизма, я перестал писать, какое-то равнодушие к «рідній мові» выказалось повсеместно, и, признаюсь Вам, охладели настолько мои порывы, что я потерял всякую охоту к тому занятию, которое доставляло мне немалое наслаждение».

Але була й інша причина. В 1863 р. слідом за появою «Українських оповідань» в журналі «Современник» з'явилася критична стаття анонімного автора, був то скандальний критик І.Дмитрієв, в якій на адресу письменника прозвучали, як він писав, «ругня и наглая ложь». Письменника обурило те, що на його захист стали лише росіяни, тоді як: «наши: Кулиш, Костомаров, Белозерский ... занимались восхвалением Марка Вовчка, а за меня не наёршилась ни одна украинская душа. С тех пор я дал честное слово прекратить писание на родном языке и, как видите, сдержал свое слово».

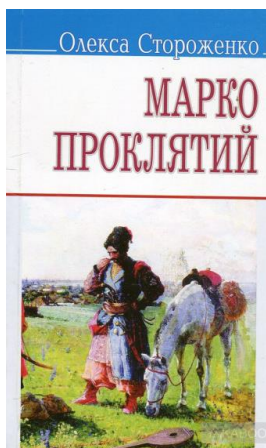
Через усе разом взяте письменник і перестав писати українською мовою. До цього рішення Валуєвський циркуляр 1863 р. не має ніякого відношення, як дехто пише. Та й журнал «Основа» припинив свою діяльність ще до появи циркуляра через проблеми з фінансуванням.

Написана українською мовою повість-поема «Марко Проклятий» залишилася незакінченою. В останні роки життя збирався письменник доопрацювати твір, сподіваючись на покращення стану здоров'я, а ще писав: «Продолжать Марка тяжело, не

подымается рука, нужно что-нибудь особенно сильное, могучее, чтобы двинуло поэму вперед».

Поема була надрукована в Одесі у 1879 р. уже після смерті автора. Перу Стороженка належать 11 розділів повісті, а останні 5 розділів були написані редактором видання або невідомим автором згідно плану та задумів письменника.

В останні роки життя письменник працював над публіцистичним романом «Былое, не минувшее (записки русского землевладельца)», сюжет якого нав'яли події польського повстання 1863 р. Повідомляв він В.Білому, що вже домовився про публікацію

Обкладинка повісті-поєми «Марко Проклятий».
Видання 1879 та 2014 рр.

роману в «Русском Вестнике», але потім публікацію відклали, бо якраз публікувався роман В.В. Крестовського «Две силы» про польську революцію. Рукопис роману «Былое, не минувшее» так і загубився в редакції. Може, воно й на краще, бо знову пішли б звинувачення в імперському шовінізмі, хоча було б цікаво дізнатися думку письменника про польське повстання.

Однією з сторінок творчої біографії О.Стороженка є також переклади російською мовою творів Г.Квітки-Основ'яненка та П.Куліша.

Літературна спадщина Олекси Стороженка включає 14 творів російською та 26 українською мовами. Пишуть, що це небагато, хоча написаного вистачило на зібрання творів у 4-х томах загальним обсягом більше 1300 сторінок, виданих у Харкові та Одесі в

1928–1931 рр.

Олекса Стороженко мав багато талантів. Про його гру на віолончелі уже згадувалося, а ще він, маючи абсолютний музичний слух, чудово грав і на гітарі, й навіть, як писали сучасники, на скрипці.

Був він ще й художником, не випадково ж мав у пансіоні оцінку «превосходно» з малювання. Сам письменник писав наступне: «...за скульптуру отримав в Ак. Худ. медаль, а за проект пам'ятника Нестору-летоп. – звання художника».

Яку саме медаль та звання отримав О.Стороженко, достеменно невідомо. Срібна медаль 2-го ступеня давала право на отримання звання вільного (некласного) художника, яке присвоювалося і особам, що не навчалися в Академії. Були ще Велика і Мала заохочувальні медалі та звання «Почесного вільного общника», яке Академія присвоювала, в тому числі, й художникам-аматорам.

Як би там не було, отримання таких нагород та звань потребувало серйозних занять скульптурою і малюванням та копіткою праці, тож вражає працездатність письменника, який знаходив на це час поза заняттями літературою.

Олексу Стороженка називають ще й етнографом, хоча спеціальних публікацій з етнографії у нього й не було. Результати етнографічних досліджень гармонійно ввійшли в його твори при зображенні українського народного побуту селян, їх звичаїв та повір'їв. Ті твори є своєрідним довідником для сучасних дослідників.

Олекса Стороженко зробив свій внесок і в історіографію, саме він у 1827 р., будучи юнкером, відвідав руїни останньої Запорозької Січі біля села Покровського на Катеринославщині, та вперше зробив їх детальний опис. В науково-історичній статті одного сучасного автора про Нову Січ серед півсотні посилань на наукові публікації є і посилання на «Споминки про Микиту Леонтійовича Коржа», написані Олексою Стороженком.

Не маючи змоги доопрацювати і опублікувати зібрані матеріали через зайнятість на військовій службі, Олекса передав їх історика А.О. Скальковському з детальними інструкціями щодо подальших пошуків у архівах. Пізніше Скальковський згадував Стороженка у своїх публікаціях. Уже наприкінці життя письменник збирався опрацювати матеріали та опублікувати в «Русской Старине», але здійснити наміри не встиг.

Та й на службі письменник відрізнявся рідкісними здібностями. Пантелеймон Куліш писав про нього: «А.П. Стороженко смотрел на дело так, что военная и гражданская служба требуют еще большей разносторонности в умственном развитии, нежели кафедра и пресса. Там организованные в мышление знания, гражданское мужество, смелость, находчивость и быстрая сообразительность проверяются в самый момент своего проявления. ... такие, как он, люди должны быть опорой успеха».

З усього викладеного видно, що був Олекса Стороженко надзвичайно обдарованою і талановитою людиною, добиваючись значних успіхів у різних сферах діяльності, просто так уже склалося, що найбільшої популярності він досяг саме на ниві літературної творчості.

Вшанування пам'яті

Пам'ять про самобутнього українського письменника Олексу Стороженка дбайливо зберігається на Ічнянщині Чернігівської області, де він народився і провів перші дитячі роки, й де мешкали кілька поколінь славного козацько-старшинського роду Стороженків.

Благодійний фонд Віталія Шевченка, уродженця Ічні, в 2013 р. заснував Літературно-мистецьку премію імені Олекси Стороженка, яка щороку присуджується на конкурсних засадах за кращі твори літератури і мистецтва та науково-популярні роботи, створені авторами, що народилися на Ічнянщині, або життя і творчість яких пов'язана з Ічнянським краєм. Її співзасновниками стали Ічнянська центральна районна бібліотека ім. С.Васильченка, районна газета «Трудова слава», об'єднання літераторів «Криниця», виконком Южненської сільської ради, Центр громадських ініціатив «Інформаційне суспільство», редакційна колегія серії видань з історії Ічнянського краю.

Головним ініціатором заснування премії та незмінним головою Оргкомітету був Віталій Федорович Шевченко, відомий український політик, журналіст, письменник, народний депутат України II, III, IV-го скликань, голова Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (2005–2009). На превеликий жаль, він передчасно помер у Києві 19 вересня 2018 р. на 65 році життя.

Щорічно в листопаді-місяці в Ічні проводяться святкові літературно-мистецькі заходи, присвячені пам'яті Олекси Стороженка, та відбувається урочисте вшанування лауреатів премії, на яке збираються краєзнавці, письменники, численні шанувальники літератури, мистецтва, історії і гості. В програму урочистих заходів часто входить і відвідування малої батьківщини письменника в Лисогорах.

Свій внесок у збереження пам'яті про видатного земляка та популяризацію його літературної спадщини зробив ічнянський письменник і краєзнавець Станіслав Маринчик. Докладна інформація про життя та творчість Олекси Стороженка міститься в його книзі «Сузір'я талантів», а до 200-річчя з дня народження письменника він опублікував статтю «Нетлінне слово земляка».

Влітку 1981 р. ічнянський письменник Анатолій Дрофань та письменник і скульптор Андрій Німенко їздили в Білорусію, щоб розшукати хутір Тришин, але виявилось, що того хутора вже давно немає. Село Тришин в 1968 р. ввійшло до складу Бреста, нині це вулиця Тришинська, будинок, в якому жив письменник, згорів ще в 1880-х роках, а старий сад вирубали в 1960-х. Місце, де колись стояв будинок, нині знаходиться на території школи-інтернату (вул. Тришинська, 20). Збереглася лише могила Олекси Стороженка на Тришинському кладовищі (вул. Московська).

Олексу Стороженка пам'ятала і шанувала українська громада Бреста. У 1924–1935 рр. у Бресті, який входив до складу Польщі, діяла приватна українська семикласна школа ім. Олекси Стороженка під опікою товариства «Просвіта». Крім загальноосвітніх предметів викладалися релігія, українська і польська мови, каліграфія, історія і географія рідного краю. Школу відвідувало близько 60 дітей, її будівля збереглася до цього часу (вул. Пушкінська, 102).

Українці Бреста опікувалися й могилою письменника. У 1920-х роках могила просіла, в цегляному склепінні над труною утворився отвір. Стараннями української громади, на заклик інженера Івана Гноєвого, могила була впорядкована, а навколо плити поставили металеву огорожу.

Плита на могилі О.П. Стороженка

З часом зруйнувалася основа надмогильного пам'ятника (саркофаг), виготовлена із нетривкого пісчаника, її замінили на основу з цегли, яка з роками набула непривабливого вигляду. В такому стані її побачили могилу в 1981 р. А.Дрофань і А.Німенко. Піднімалося навіть питання про перепоховання праху письменника в Україні, але вирішити його не вдалося.

В серпні 2016 р. Тришинському кладовищу присвоїли статус історико-культурної цінності Білорусі. Роботами з реставрації поховань керував відомий брестський архітектор Микола Власюк, який у 1996 р. отримав сертифікат фахівця ЮНЕСКО з консервації та охорони старовинних кладовищ.

Почав він і роботи з реставрації могили Олекси Стороженка. У фінансуванні робіт приймали участь небайдужі брестські підприємці, доклали зусиль і українці Берестейщини. Були й ідейні противники реставрації, які намагалися фізично їй перешкодити, але це лише прискорило виконання робіт. До реставрації могили підключилося Консульство України в Бресті, відновлення могили письменника вийшло на міждержавний рівень.

Стару цеглу саркофага замінили на граніт, висвітлили й випуклі літери на аутентичній

чавунній плиті, де написано: «Брестский предводитель дворянства, действительный статский советник Алексей Петрович Стороженко. Скончался 6 ноября 1874.».

Роботи з реставрації надмогильного пам'ятника були завершені в листопаді 2017 р., а 24 листопада, в день народження Олекси Стороженка, синхронно із святковими заходами в Ічні, відбулося урочисте відкриття відновленого поховання.

Відкриття відновленого поховання Олекси Петровича Стороженка в Бресті

На урочистому заході були присутні представники української громади Бреста, голова Української науково-педагогічної спілки «Берегиня» Віктор Місіюк, дипломати, представники місцевих органів влади. Вони вшанували Олексу Стороженка як людину, що вписала своє ім'я в історію двох сусідніх народів. З промовою виступив консул України в Бресті Анатолій Діденко, який зачитав учасникам зібрання звернення низки громадських організацій Ічнянщини. В ньому, зокрема, говорилося, що благодатна білоруська земля стала для письменника другою батьківщиною.

В пам'ять про реставрацію пам'ятника біля могили встановили плиту з написом: «Стороженко Олекса Петрович (24.11.1806–18.11.1874), український письменник, етнограф, драматург. Місце поховання впорядковано у листопаді 2017 року за сприяння МЗС України, Консульства України в Бресті та української громади Бреста». Нині поховання знаходиться під охороною держави Білорусь.

Отже, пам'ять про Олексу Петровича Стороженка, уродженця Чернігівщини, українського письменника й дуже талановиту людину, зберігається і в Україні, і в Білорусі. Знову видаються його твори, вивчення творчості письменника входить у шкільну програму. Залишається лише сподіватися, що й наші потомки також будуть берегти пам'ять про свого видатного земляка-українця.